

Georg Nørregaard: *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857—1899* (Kbh. 1943, 620 Sider) slutter sig forholdsvis nøje til de skrifter og studier, der tidligere er udgivet af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi angaaende byarbejdernes forhold i sidste halvdel af 1800-tallet, navnlig Jørgen Pedersens værk om arbejdslønnen og Henry Bruuns store fremstilling af fagbevægelsen før 1880. Under den lidt uklare titel »Arbejdsforhold« har Nørregaard taget en række af de problemer op angaaende forholdet mellem arbejdsgiver og arbejder, som de to andre værker ikke har behandlet; fremstillingen er dog lagt saaledes til rette, at bogen danner en helhed i sig selv, og i mange tilfælde kommer forfatteren ind paa lønproblemer og fagbevægelsens historie overhovedet i det tidsrum, han behandler. Det kan dog ikke nægtes, at man i høj grad savner fortsættelsen af Henry Bruuns værk.

Bogen virker mest som en vældig materialesamling. Den forekommer saa meget tungere, som den desværre er trykt med utiladelig smaa typer; det er ligefrem en kamp at komme den igennem, skønt det store stof baade er interessant i sig selv og ret levende behandlet.

Forfatteren har gennemgaaet et kæmpestort kildemateriale. Foruden aviserne, private forretningsarkiver og en lang række lavsarkiver fra København og øerne kan især nævnes arbejds- og fabriktilsynets arkiv og en imponerende række arbejdsreglementer, som det har været meget frugtbart at arbejde med. Nørregaard synes at have set det som sin opgave at forelægge sit store materiale saa systematisk som muligt og lade læseren selv om at drage slutningerne; det er et spørgsmål, om dette ikke netop er, hvad man maa ønske af et saadant værk, men adskillige vil sikkert synes, at hovedlinierne forsvinder i den uhyre stofmasse, trods det afsluttende resumé. Iøvrigt kan der næppe være megen tvivl om, i hvad retning forfatterens personlige opfattelse gaar. Hovedproblemet her som i seriens øvrige dele maa vel være dette, om arbejderklassens kaar virkelig var saa ringe, som det er blevet hævdet fra socialistisk side, og om det lykkedes arbejderbevægelsen at forbedre forholdene i nogen nævneværdig grad. I hovedsagen vil Nørregaard formentlig besvare begge disse spørgsmål bekræftende. Et par steder spores sympatien for arbejderne; der kommer en ret haandfast definition af begrebet »patriarkalske forhold«: et system der »tillod Arbejdsgiveren at betale en utilstrækkelig direkte Løn, men til Gengæld krævede, at han ad Velgørenhedens Vej drog Omsorg for, at hans Folk ikke led Nød« (s. 104). Man kan ogsaa anføre et udtryk som de

»krigsgale Jernfabrikanter« i 1899 (s. 517), men dels forekommer disse og andre hvasse bemærkninger sagligt velbegrundede, og dels retter forfatteren ogsaa kritik mod strømningerne blandt arbejderne. I det hele en saglig og nøgtern redegørelse, der sørger for at behandle sagen ud fra begge parter synspunkt, men ikke er bange for at udtale sig skarpt.

Spørgsmaalet om maskinernes fremtrængen og de derved ændrede arbejdsformer gaar Nørregaard forholdsvis mindre ind paa. Det der interesserer ham mest — bortset fra den ret brede skildring af lavene i deres sidste tid og næringsloven — er det daglige liv paa arbejdspladserne, sundhedsforholdene, arbejdsløsheden (som han fastslaar har været særdeles omfattende i 1880'erne), lønningsformerne og overenskomstsystemets fremvækst. Han behandler ogsaa spørgsmaal som svendevandringernes ophør, uddannelsesforhold, drikkeri. Der synes at være to ting, han særlig vil have frem: hvorledes den patriarkalske mentalitet afløses af et upersonligt arbejdsgiver- og lønarbejderforhold, der støtter fremvæksten af store organisationer og faste overenskomster mellem større grupper; og spørgsmaalet om, hvor meget arbejderne fik ud af den faglige kamp for 1899. Her vil Nørregaard navnlig pege paa arbejdstidens forkortelse som et vigtigt resultat.

Meget af stoffet giver et levende og fængslende tidsbillede. Ikke mindst bliver man præsenteret for en broget samling arbejdsgivere — som den fortræffelige pianofabrikant, der paa lønningsdagen bød sine folk paa cigarer og cognac og samtidig læste op for dem af det nye testamente for at holde dem borte fra alt, hvad der hedder socialisme, mens andre fandt det mere hensigtsmæssigt at »kanøfle« deres arbejdere (s. 187). Det maa dog siges at disse og andre eksempler paa mestrenes modstand mod socialismen bygger alene paa socialistisk materiale. Det er sikkert uundgaaeligt, at »Social-Demokraten« i mange tilfælde maa blive forfatterens hovedkilde; men det kan ske, at han ikke tager den fornødne reservation over for et saa ensidigt kildemateriale. Saaledes anføres (s. 84), at en tredjedel af arbejderne hos Burmeister & Wain i 1871 var saa slet lønnet, at de maatte have fattighjælp ved siden af, og det lyder meget sandsynligt; men Nørregaard underbygger det kun med en udtalelse af mekanikus Rasmussen paa socialistmødet i »Phønix« 4. okt., og selv om ordene kom fra en besindig og mod arbejdsgiverne ret loyal mand, kan man ikke fremføre hans paastand som et faktum¹. *Kjeld Winding.*

¹ Forf.s henvisning til »Socialisten« 13. dec. 1872 maa bero paa en fejl-skrivning. Iøvrigt refererer »Dags-Telegraphen« Rasmussens ord med »maaske Tredjedelen«, mens »Socialisten« 7. okt. 1871 skriver »henimod en Tredjedel«, udtryk der dog skulde anbefale nogen varsomhed.